

Bàndols i política local a Manacor (1371–1392)

Guillem Mayol Rullan

Plantejament, objectius i mètodes

Actualment vivim en una societat en què coneixem el que significa «cultura política». A finals de l'edat mitjana aquest concepte no existia, però sí que els homes i dones de llavors sabien què volia dir el «bon regiment de la cosa pública»: la consciència perquè els afers polítics funcionin com cal, i en el qual participaven pràcticament tots els estaments en unes institucions que eren representatives.¹ Així i tot, es tractava d'un model polític pactista.

El propòsit aquí és introduir-se en l'estudi de les relacions sociopolítiques a Manacor a finals del segle XIV en un moment en què hi havia molts canvis al regne: el municipi, aleshores extensiu a tota l'illa de Mallorca,² experimentà fins a vuit reformes del sistema de govern entre 1373 i 1398.³ La política bel·licista de Pere IV implicava el degoteig continu de les arques públiques, de cada vegada més sensibles a la presència de grups que les volien controlar en benefici propi: les anomenades faccions.⁴ Però, igualment, també eren propenses a les fallides financeres.⁵ El notari Mateu Salzet conta en les seves memòries que existien

-
- 1 Com veurem més endavant, el fet que les persones de la minoria marginal de la localitat no hi estiguessin representades, en cap cas no volia dir que deixassin de participar de forma particular en favor d'un o altre grup, sobretot si es trobaven representades per algú que tingués una certa influència dins Manacor.
 - 2 Antoni PLANAS (2014), «La provisión del 13 de diciembre de 1351 reguladora del Gran i General Consell de Mallorca», *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, núm. 24, p. 10.
 - 3 Pau CATEURA (2000-2002), «Municipi i monarquia en la Mallorca del segle XIII-XIV», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, núm. 13, p. 37.
 - 4 Guillem MORRO (2012), *Història de les dissensions civils a la Mallorca baixmedieval (1350-1550)*, Palma, Documenta Balear, p. 73-74.
 - 5 Pau CATEURA (1985), «El bipartidismo en la Mallorca de comienzos del siglo XV», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. 41, p. 158.

dues faccions mallorquines que s'alternaven en el poder⁶, bàndols que també devien tenir les seves ramificacions als pobles.

L'anàlisi sociopolítica a Manacor en el context que proposam ha estat poc debatut i ens permet conèixer tres aspectes concrets, entre d'altres. Possibilita saber quines eren les famílies més importants del poble i, en especial, qui duia les regnes dels afers públics a la nostra localitat. Igualment, dona a conèixer amb profunditat el funcionament de les relacions socials d'aquest lloc: en concret, les xarxes de clientelisme,⁷ etc. Finalment, implica concebre el poder com un concepte invisible i transversal format per elements complexos i difusos (idees, lleis, costums, la gestió de la violència, etc.) del qual participava tothom. En aquest sentit, hem optat per aprofundir en la vessant institucional.

Dit això, el principal objectiu del nostre estudi és convertir els tres punts anteriors en preguntes i donar-los una resposta: qui eren els líders dirigents de la política local manacorina a la fi del tres-cents? Existien partides polítiques a Manacor? Si fos el cas, qui hi participava? Podríem enumerar algunes eines de gestió del control social i polític?

L'aplec d'alguns afers succeïts a Manacor, que podien ser apel·lats a la cúria del Regne, així com la continuació d'una llista de càrrecs públics manacorins que inicià al seu dia Ramon Rosselló han de permetre esbrinar, encara que mínimament, un cert funcionament de les relacions socials i entreveure quins personatges devien ser els més importants tenint en compte també la seva riquesa.⁸ D'aquesta manera es pot saber el nom dels particulars que interactuaven amb aquells que ocupaven càrrecs a la vila i deduir si existien blocs o no. Les ordenances de 1371 i 1392, que emmarquen cronològicament aquest estudi i fins ara pendents d'analitzar,⁹ ens han de dir, entre d'altres casos, com s'articulava el control de les institucions i alhora quin control de les relacions socials es podia fer des d'allà.

6 Pau CATEURA (1985), p. 159. Vegeu la nota número 4 de l'article referit anteriorment.

7 Vincles d'afinitat personals i/o econòmics en què una persona amb influència podia protegir-ne una altra a canvi que aquesta última la servís en els seus propòsits personals, tot vertebrant una xarxa clànica.

8 Vegeu la secció Extraccions d'Oficis (EO) i Lletres Comunes (LC) de l'Arxiu Històric de l'Arxiu del Regne de Mallorca. Igualment, s'han utilitzat les dades de la talla de 1395 publicada per Gabriel Jover i Jerònia Pons i la llista de càrrecs públics oferida per Ramon Rosselló en la seva *Història de Manacor*. Ramon ROSSELLÓ (1972), «Jurats i mostassafs de Manacor», *Perlas y Cuevas*, 273, 26 de febrer, p. 11-14. Gabriel JOVER i Jerònia PONS (2012), *Possessions, renda de la terra i treball assalariat (1400-1660)*, Girona, Documenta Universitària, p. 8-9.

9 Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor. Segle XIV*, Palma, Gràfiques Miramar, p. 43-49.

Existí un bipartidisme manacorí a finals del segle XIV?

Podem dir que sí. La divisió en faccions (o bàndols) respon a un mecanisme de solidaritat propi de la societat de la baixa edat mitjana i és un factor antropològic de tota la societat, tant rural com urbana.¹⁰ En el cas de Manacor i durant el període estudiat, d'una part, enfrontava el partit dels Sureda, i de l'altra, el dels Ballester. Hem pogut constatar que aquestes dues famílies es trobaven habitualment enfrontades dins la localitat, qüestió que ja ha estat assenyalada abans per algun altre autor.¹¹ Ara bé, el fet que existís un bipartidisme havia d'implicar necessàriament que almenys una part de la societat local actuàs en benefici d'una determinada facció o partida.

Malgrat tot, abans de continuar, convé aclarir breument alguns aspectes que afecten, de més a prop o més lluny, la qüestió que estam tractant.

Quan i per què sorgeixen les partides a la Mallorca medieval?

El primer en parlar-ne fou Josep Maria Quadrado: segons ell, apareixen fruit d'una situació convulsa.¹² Temps més tard, Álvaro Santamaría explicà que la irrupció dels bàndols tenia lloc en el mateix moment en què aparegué, entre d'altres elements, la pesta negra. Tots ells marcaven l'entrada a un cicle, en general, «negatiu»,¹³ ja que s'entenia que, per força, havia d'existir un límit de creixement que dugués a una situació d'estancament que s'hauria de mantenir, necessàriament, fins a finals del segle XVIII, a la fi de l'Antic Règim.¹⁴

10 Flocel SABATÉ (1995), «Les factions dans la vie urbaine de la Catalogne du XIVe siècle», a Philippe SÉNAC, *Histoire et archéologie des terres catalanes au Moyen Age*, Perpinyà, Presses universitaires de Perpignan, p. 340.

11 Ramon Rosselló i més tard altres evidenciaren bregues entre els Ballester i altres contra el clan dels Sureda, sense delimitar els bàndols en disputa. Gabriel JOVER i Jerònia PONS (2012), *Possessions, renda de la terra...*, p. 57-58. Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 168.

12 José Mª QUADRADO i Ricard URGELL (ed.) (2002), *Privilegios y franquicias de Mallorca*, Palma, Conselleria d'Educació i Cultura de les Illes Balears, p. 65-66.

13 Álvaro SANTAMARÍA (1975), «Mallorca en el siglo XIV», a Josep MASCARÓ (coord.), *Història de Mallorca*, vol. II, Palma, Vicente Colom Rosselló, p. 154. Vegeu la revisió historiogràfica feta a l'Estat espanyol per aquests dos autors: Paulino IRADIEL (2003), «La crisis bajomedieval, un tiempo de conflictos», a José Ignacio DE LA IGLESIA (coord.), *Conflictos sociales, políticos e intelectuales en la España de los siglos XIV y XV: XIV Semana de Estudios Medievales. Nájera, del 4 al 8 de agosto de 2003*, Logroño, Instituto de Estudios Riojanos, p. 13-48; i Antoni FURIÓ (2010), «La crisis de la Baja Edad Media: una revisión», a *Las crisis a lo largo de la historia*, Valladolid, Universidad de Valladolid, p. 13-46.

14 Estudis recents en els últims anys han desmuntat la visió d'una crisi europea baixmedieval associada amb el símptoma d'un decreixement general (demogràfic, econòmic...). En lloc d'això, Stephen R. Epstein diu que a la fi del món medieval continuà havent-hi creixement, encara que limitat bàsicament per la voluntat política i la falta d'integració dels mercats. Stephen R. EPSTEIN (2009), *Libertad y crecimiento: el desarrollo de los estados y los mercados en Europa (1300-1750)*,

D'altra banda, l'aportació de Santamaría fou, sens dubte, important. L'esmentat autor ja va advertir que l'any 1343, moment de la invasió de Pere IV el Cerimoniós, un grup oposat a l'elit burgesa predominant fins aleshores planejava exercir un contrapès a les institucions mallorquines en benefici propi, tesi que sembla que ha donat lloc a un cert acord.¹⁵ En aquest sentit, s'ha subratllat que el nou monarca volia ser més intervencionista i regulà el sistema municipal a fi de mantenir al marge qualsevol facció que tingués un poder excessiu: 16 per això, canviava contínuament el model electoral en benefici d'un o altre grup: d'una banda, el model de Franquesa¹⁷ i, d'altra, els «sistemes alternatius». Precisament aquest statu quo convenia al sobirà per proveir-se de recursos a fi de costejar les contínues guerres i l'ajudava a reforçar la seva autoritat. Precisament, un altre punt d'acord ha estat la qüestió del model electoral.

Si fa no fa, podríem remetre l'aparició d'aquestes faccions com a mínim a mitjan segle XIV. Ara bé, sembla que hi ha un cert debat sobre quan començaren a operar: alguns autors assenyalen que el 1343 les faccions mallorquines ja estaven estructurades i la monarquia s'hagué d'adaptar a aquesta situació.¹⁸ D'altra banda, hi ha qui diu que és amb la revolta de 1391 quan es modificaren els esquemes de poder i s'accelerà la vertadera pugna política per les institucions del regne.¹⁹

Ballester i Sureda: per què ells?

A partir de la documentació consultada i seguint diverses pistes hem pogut deduir que es tractava d'aquestes dues famílies, i no d'unes altres, les que tenien un major control dels afers públics i privats que es dirimien a la vila de Manacor entre 1370 i 1390.

València, Publicacions de la Universitat de València, p. 98-101.

- 15 Pau CATEURA (1985), «El bipartidismo...», p. 157-158. Álvaro SANTAMARÍA (1975), «Mallorca en el siglo XIV», p. 155. Jaume SERRA (2005), «Un procés per faltes de 1417 i el context de les banderines (Mallorca-Segle XV)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana, Revista d'estudis històrics*, vol. 61, p. 14.
- 16 Pau CATEURA (1985), «El bipartidismo...», p. 158-159.
- 17 Model electoral original donat per Jaume I el 1249 amb la pragmàtica de València, moment de la creació dels jurats, segons el qual els jurats vells elegien els nous que havien d'optar a l'exercici d'aquella magistratura. Vegeu Antoni PLANAS (2014), «La provisió de 13 de diciembre de 1351...», p. 7-8.
- 18 Pau CATEURA (1985), «El bipartidismo...», p. 157.
- 19 Jaume SERRA (2005), «Un procés per faltes...», p. 13.

Bàndol 1	Bàndol 2
SUREDA	BALLESTER
MOIX	SANTCELONI
COMES	ANDREU
SEVA	TRUIOL
FRAU	LLULL
MÓRA	UNÍS
ALZINA	CASELLES
SANÇ	ROSSELL
SORELL	FUSTER
JOAN	MASCARÓ
SANSÓ	BELL-LLOC
MARÍ	VICENS
OLMS	FÀBREGUES
SEROLA	BONAFÈ
ENDOR	DOMINGO

TAULA 1: Relació de famílies que formaven part dels bàndols manacorins (1370-1390).
Font: ARM, LC, AH 40-44, 61; Suplicacions, AH-453-456; Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 155-170; Ramon ROSSELLÓ (1974), *Notícies històriques de Manacor (segles XIV-XV)*.

En primer lloc, hem pogut veure com ambdues nissagues es trobaven sempre en el pol oposat quan succeïa un assumpte d'especial rellevància: en aquest sentit, els lligams de parentiu són molt importants per dues raons: ens demostren qui encobreix qui i com s'exerceix la protecció.²⁰ És fàcil obtenir els noms i llinatges de les principals cases que actuaven donant suport a un o altre costat (taula 1).²¹ De la documentació consultada cal excloure, igualment, diversos

- 20 Per posar alguns exemples, el novembre de 1379, Llorenç de Pardines tenia una disputa amb en Jaume Seva, de qui diu que «haie molt per sospitós» i que és cunyat d'Arnau Sureda. ARM, LC, AH-44, 107r-107v. La menció al personatge referit no devia ser gratuïta, ja que a part de demostrar que era algú important dins el poble (d'altra manera, no se l'anomenaria), es desprèn aquí que actuava amb un rol protector envers el seu parent. En un altra ocasió, Ramon Llull de Bellver reconeix que «Feliu Ballester és mon compare», moment en què el seu germà es troba acusat per una inquisició criminal, i així ens ho conta també el dit Feliu parlant de l'acusat tot dient que «un dels delats ha I germà qui és mon compare e mon amich». Ramon ROSSELLÓ (1978b), «Inquisició criminal contra Jaume Llull i el seu cunyat Arnau Gener de Manacor (1385)», *Fontes Rerum Balearium*, vol. 2, núm. 1, p. 175.

- 21 Cal tenir en compte que hi ha algunes poques famílies que poden canviar de bàndol puntualment,

personatges i famílies de prestigi que aleshores pertanyien a la noblesa (família Onís, Comes, Roaix, Marí, etc.) i, per tant, estaven més lligades als afers de la capital que als que succeïen a la vila de Manacor. Normalment, la seva presència en les fonts de la vila es limiten, generalment, a qüestions que afecten el manteniment del seu patrimoni.²²

En la talla de 1395 les principals fortunes són les d'Arnau Sureda (7.500 lliures) i les de Bernat Ballester (6.700 lliures), tenint en compte que hi havia més persones de la segona família que es trobaven en aquesta llista.²³ Alguns autors parlen dels Sureda com a família hegemònica que topà amb sectors totalment hostils i que es visualitzà en diverses bregues que s'han documentat.²⁴ Aquest fet ens suggereix que una família emergent i amb influència suficient, com era la dels Ballester, acabàs catalitzant el descontent de tot un sector amb el clan dels Sureda.

Els Sureda

Segons Pedro de Montaner, la família Sureda era originària de Colliure i havia arribat a Mallorca el 1231, poc temps després de la conquesta cristiana.²⁵ Dins el nostre context la documentació utilitzada ens parla de tres persones concretes que semblen esser els caps de família d'aquest llinatge a Manacor: un Arnau Sureda (*circa* 1373+), que sembla deixar com a hereu universal Salvat Sureda, encara que el seu testament aixeca controvèrsies: els germans Estrofet es queixen que el difunt els llegà 5 lliures a cada un, però la vídua s'hi negà.²⁶ No podem afirmar amb seguretat quin vincle de parentiu existia entre els dos personatges i quina relació tenien els Sureda amb els Estrofet en dit moment.

De Salvat Sureda (1388+), en canvi, tenim més detalls en aquesta època: sabem que tingué, com a mínim, dos fills: Arnau i Antoni.²⁷ La bona marxa dels

però les principals sempre es troben posicionades amb les mateixes persones. Cal destacar, igualment, que aquesta nòmina de famílies no és l'única que trobam a Manacor. N'hi havia més que intervenien, però per raons d'espai i de format, la taula hauria hagut de ser més grossa.

22 ARM, LC, AH-41 24r-24v, 43r-43v; ARM, AA34 full solt; ARM, LC, AH-43, 26v; ARM, LC, AH-44, 99v-100r.

23 Podeu consultar el patrimoni net de la família Ballester a Gabriel JOVER i Jerònia PONS (2012), *Possessions, renda de la terra...*, p. 9-10.

24 Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 168. Gabriel JOVER i Jerònia PONS (2012), *Possessions, renda de la terra...*, p. 57-58.

25 Pedro MONTANER (1989), «Las franquicias de una baronía mallorquina: Sant Martí d'Alanzell», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. 45, p. 308.

26 ARM, LC, AH-40, 90v.

27 El juny de 1387 se cita un Antoni Sureda, fill de Salvat Sureda, que juntament amb el seu pare i en

seus negocis és ben evident en diversos registres i, especialment, en podem donar dos exemples molt notoris: el 1373, enmig d'un context de males collites, els jurats de Manacor li reclamen que «per necessitat de la universitat» els faci provisió de certes quantitats de forment i es queixen que el preu de venda és abusiu;²⁸ en una altra ocasió, la reclamació de deutes per una comanda de blat arriba fins a Campanet.²⁹ El trobam igualment ocupant càrrecs públics o a dins el consell de la vila,³⁰ fent donacions a l'Església.³¹

Arnau Sureda fou fill de Salvat Sureda.³² Destacà per les seves activitats mercantils i creditícies, ocupà també càrrecs públics i feu donacions a l'Església d'igual manera que ho havia fet el seu pare.³³ Fou, sens dubte, un dels homes més rics de final del segle XIV a Manacor. En un moment determinat de 1394 els jurats de Manacor anaren a demanar a Arnau Sureda que els tornàs els béns que havia confiscat a la universitat³⁴ quan aquesta última no era capaç d'afrontar certs deutes. D'Arnau també sabem que aconseguí ascendir socialment a l'estament de ciutadà.³⁵ De fet, l'obtenció de la carta de ciutadania implicava l'obligació d'adquirir una casa a la ciutat de Mallorca i, almenys, residir-hi tres mesos de l'any amb la família pròpia.³⁶

Els Ballester

A diferència de l'anterior, aquesta família ja ha estat estudiada amb més

Guillem Móra tenien un deute de 40 lliures amb en Jaume Seva i en Bernat Marca. ARM, AA34, 310v-311r.

28 ARM, LC, AH-61, 64v-65r.

29 L'abril de 1391 el lloctinent reclama als jurats de Campanet 50 lliures en benefici d'Arnau Sureda. ARM, AH-61, 44v-45r.

30 Ramon ROSSELLÓ (1972), «Jurats i mostassafs...», p. 12-13.

31 Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 43 i 144. Ramon ROSSELLÓ (1972) «Jurats i mostassafs...», p. 12-13.

32 Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 143.

33 Ramon ROSSELLÓ (1972), «Jurats i mostassafs...», p. 12-13.

34 Ramon ROSSELLÓ (1974) *Notícies històriques...*, p. 21.

35 Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 144. Pedro Montaner parla de diversos Arnau Sureda i els relaciona amb els Sureda de Sant Martí, que el 1391 adquiriren la possessió de Sant Martí d'Alanzell. Pedro MONTANER (1989), «Las franquicias...», p. 308-309. Avui dia ens és difícil determinar que n'Arnau Sureda a qui es refereix aquest autor i l'Arnau Sureda de qui també parla Ramon Rosselló puguin ser, fàcilment, la mateixa persona sense que això ens pugui dur a alguna confusió.

36 Pau CATEURA (1984), «Sociedad, jerarquía y poder en la Mallorca medieval», *Fontes Rerum Balearium*, 7, p. 77.

deteniment per altres autors.³⁷ Segons Gabriel Jover i Jerònia Pons, els Ballester es documenten per primera vegada al Llevant mallorquí a principis del segle XIV quan participaven amb el rei en caceres per l'àrea d'Artà.³⁸ Tenim referències d'un Pere Ballester (circa 1376+?) que apareix com a prohoms³⁹ de la vila el 1363 i el 1371.⁴⁰ Fundà el 1362 una capellania a Manacor.⁴¹ Sabem que era sogre de Bartomeu Santceloni.⁴² Temps més tard, els seus hereus, Bernat, Feliu i Antoni,⁴³ eren creditors de deutes de diverses persones de la vila.⁴⁴

En aquell moment degué agafar el relleu Bernat Ballester, primogènit de Pere Ballester, una vegada mort aquest. El seu rol de protector de persones afins el veim en diverses ocasions: el 1379 el governador rebé males referències del batle, aleshores Guillem Selva. Bernat Ballester acudí a defensar-ne la reputació.⁴⁵ Aquest paper protector el du a terme fins i tot essent batle de Manacor.⁴⁶ Juntament amb el seu germà, Feliu Ballester, apareixen com a prestadors de la universitat, en la compravenda de cereals i en l'administració d'impostos.⁴⁷ L'últim també ocupà càrrecs públics i actuà, en algun cas, com a protector de particulars, com per exemple de Jaume Llull.⁴⁸

Finalment, tenim notícia testimonial d'un Jaume Ballester, possiblement

37 Gabriel JOVER i Jerònia PONS (2012), *Possessions, renda de la terra...*, p. 8-66. El capítol 2 és de referència pràcticament obligada per a conèixer l'origen i expansió de dita nissaga a Manacor. Joan Lluís SANSÓ i Rafel SANSÓ (2008), «Els Ballester: nissaga manacorina», a *V Jornades d'Estudis Locals de Manacor: el patrimoni cultural de Manacor*, p. 155-162.

38 Gabriel JOVER i Jerònia PONS (2012), *Possessions, renda de la terra...*, p. 57.

39 Persona amb especial rellevància política i social dins la vila.

40 Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 43. Gabriel JOVER i Jerònia PONS (2012), *Possessions, renda de la terra...*, p. 9.

41 Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 149.

42 Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 162.

43 Gabriel JOVER i Jerònia PONS (2012), *Possessions, renda de la terra...*, p. 56.

44 ARM, LC, AH-42, 46v-47r.

45 ARM, LC, AH-44, 337v-338r.

46 Bernat Ballester, essent batle de Manacor, defensà Guillem Caselles quan aquest havia de cobrar moneda de Guillem Caselles. ARM, AA34, full solt. També tenim notícies que l'altre bàndol feia tractes de favor des del poder als seus afins. El 22 d'octubre de 1373 el governador enviava una sol·licitud al batle de Manacor, Guillem Móra (afí als Sureda), demanant-li veure el document escrit on consta la inquisició feta contra les persones que han ferit en Guillem Selva amb una llança al portal de ca seva. Encara que no sigui explícit, hem d'intuir que el primer tenia dubtes que emprengué causa criminal contra els responsables (que no els estàs protegint) i que, per provar-ho, en demanava constància escrita, a part de poder seguir la causa. ARM, AH-40, 105v-106r. Ramon Rosselló també ha deixat constància d'aquest document. Rosselló, Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 162.

47 Gabriel JOVER i Jerònia PONS (2012), *Possessions, renda de la terra...*, p. 57.

48 Ramon ROSSELLÓ (1978b), «Inquisició criminal contra...», p. 175.

fill primogènit de Bernat, que intervé el 1382 en favor dels Santceloni.⁴⁹ El 1373 ocupà el càrrec de jurat.⁵⁰

Les claus del poder: una perspectiva institucional

A fi de donar algunes notes sobre les eines del control social i polític exercit a la vila de Manacor ens convé analitzar un dels elements d'estudi essencials per a la comprensió d'una història del poder, les institucions,⁵¹ mitjançant una font publicada i transcrita al seu dia, però no analitzada, per Ramon Rosselló: les ordenances de 1371 i 1392, que es poden trobar en la *Història de Manacor* dedicada al segle XIV.

Les ordenances de 1371

El 1371 el governador Olf de Pròxida donava unes ordenances noves per a Manacor,⁵² les quals preveien una millora del sistema de govern local desglossat en desset punts, que podem dividir en dos blocs: a) regulació de les magistratures i b) regulació d'aspectes financers i fiscals. Les normes havien de ser recordades cada any el dia 1 de gener.

a) Regulació de les magistratures

Les disposicions comencen referint-se als jurats, el vertader òrgan de poder executiu de la parròquia. Els jurats han de ser renovats anualment el dia d'any nou (1 de gener), de manera que se n'han d'escollir dos de dins la vila i dos de fora la vila (àrees rurals). Podien ser elegides quatre persones,⁵³ les quals no es podien tornar a presentar a l'elecció fins que haguessin passat tres anys.⁵⁴ S'havien d'elegir per votació de la majoria de membres del consell⁵⁵ «segons que anti-

49 ARM, AA34, full solt.

50 ARM, AA32, 1r-9v (aprox.).

51 Si bé una anàlisi del poder inclouria més aspectes, el tractament de l'aparell institucional a través d'una font com són unes ordenances ens ofereix, encara que limitat, una petita radiografia de com es canalitzava la influència que s'exercia sobre la població local a finals del segle XIV.

52 Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 43.

53 Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 43.

54 Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 43.

55 «[...] aquells III que mes veus hauran e pus sufficients e millors hi seran sian jurats aquell any», ARM, LC, AH-40, 1v. «[...] sia rebut escrutini de tot lo Consell ab sagrament bé e leyalment que degen elegir quatre bones personnes d eles pus sàvies e abtes e sufficiens que atrobaran en la dita parròchia», Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 43.

gament és acostumat».⁵⁶ Per tant, el model electiu no havia estat modificat des de feia temps i podia donar peu a pactes i acords entre els membres del consell per votar unes mateixes persones o anar-se alternant en el càrrec,⁵⁷ convertint-lo pràcticament en un sistema tancat. No sabem quina influència real tenien els jurats de la vila sobre el consell⁵⁸ o viceversa. Tenim constància que s'arribà al punt de trencar amb la normativa establerta.⁵⁹

Pel que fa al càrrec de mostassaf la normativa es limita a recordar com se n'ha de fer l'elecció:⁶⁰ «lo jorn d'Aparici» (6 de gener) el consell de la vila i els jurats novells havien d'escollir quatre «persones de les milors e de les pus riques de la dita parròchia».⁶¹ D'aquestes persones, el governador n'havia de nomenar una, la qual era la que assumia el càrrec. Com es pot veure, el sistema de pactes i acords podia tornar a funcionar, com a mínim, en vistes a l'elecció dels candidats proposats al governador.⁶² No sabem fins a quin punt la decisió final del governador era fortuïta. Hem pogut observar que l'elecció del mostassaf no solia recaure mai en les mateixes persones,⁶³ però sí que hi havia persones d'una facció i de l'altra. El governador volia equilibrar forces? Per ara ho desconeixem.

El clavari (tresorer) era nomenat pel consell.⁶⁴ Ell s'havia de responsabilitzar de registrar els cobraments i pagaments dels particulars amb la universitat, encarregant-se que els comptes quedassin clars. S'insisteix que els diners havien de quedar dipositats en les arques públiques. El clavari havia de jurar el seu càrrec davant els jurats i el batle i tenia competència per exigir els diners deguts

a qui correspongués.⁶⁵ Un major aprofundiment en la nòmina dels qui ocupaven aquests càrrecs permetrà esbrinar, en el futur, si es tractava de càrrecs clau per controlar l'entrada i sortida de moneda.

Pel que fa als consellers s'especifica clarament que s'ha de fer constar la posició social dels seus membres (mà major, mitjana o menor) segons el que paguen a l'impost de la talla. El document no indica si aquesta clàusula incloïa un criteri de proporcionalitat fixat envers els estaments.

b) Regulació d'aspectes financers i fiscals

S'indica molt clarament que si un aspirant a un càrrec públic, o fins i tot trobant-se en el poder, tenia deutes podia ser depositat i reemplaçat per una altra persona.⁶⁶ Aquest fet ens demostra que havia de tenir capacitat per dur un sanejament correcte de les seves pròpies finances: d'altra banda, no convenia a la universitat. A més, qualsevol notificació que s'hagués de fer arribar al govern local havia de tenir el vistiplau del consell i dels jurats, els quals podien barrar el pas a qualsevol reclamació de diner si així era oportú. Es fixava igualment un termini per a la reclamació de particulars a la universitat: l'acabament de l'any. Finalment, s'especificava que les talles i contribucions de moneda s'havien de fer a la manera d'Inca, Sineu o la ciutat de Mallorca. La intenció era clara: agilitzar les recaptacions de diner per part de la universitat fent servir el mateix patró que estava en funcionament en altres indrets de Mallorca.

Les ordenances de 1392

El dia 26 de novembre de 1392 es publicava una nova manera d'elegir els jurats i els consellers a Manacor inspirada pel rei Joan I.⁶⁷ A diferència de les ordenances anteriors aquest document se centra exclusivament en el model electoral. Tanmateix, a partir de 1373 el sistema de Franquesa, si bé no havia desaparegut, s'anava alternant amb models «alternatius» que anaven agafant forma cap a un sistema inspirat en la sort.⁶⁸ Mort el Cerimoniós (1387) i acabada la revolta de 1391, no exempta d'importants reivindicacions foranes,⁶⁹ el rei Joan I donà

56 Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 43.

57 En tot cas, la nòmina dels jurats manacorins escollits cada any, que es poden trobar en les seccions Lletres Comunes de l'Arxiu Històric, i Rebudes i Dades del Reial Patrimoni, han de possibilitar veure amb quina freqüència eren escollides les mateixes persones en el càrrec i així confirmar aquesta hipòtesi.

58 En el cas de la ciutat de Mallorca els jurats tenien carta blanca per poder nomenar i destituir consellers o fins i tot modificar la llista de membres si així els convenia, fins que el sistema de Franquesa fou suprimit el 1373. Antoni PLANAS (2014), «La provisió...», p. 16.

59 El desembre de 1373 el governador denunciava mala praxi dels consellers, jurats i batle de Manacor per no haver seguit les ordenances dictades anteriorment. ARM, LC, AH-40, 1v. Ramon Rosselló també cita el mateix document. Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 47.

60 El mostassaf era un magistrat encarregat de vetlar pel bon funcionament dels mercats i el manteniment d'infraestructures. Pedro CHALMETA (2008), «El almotacén a través de los *Llibre del mustaçaf*», *Aragón en la Edad Media*, n° 20, p. 220.

61 Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 44.

62 Antoni FERRER (2002), *El llibre del mostassaf d'Eivissa. La vila d'Eivissa a la baixa edat mitjana*, Eivissa, Editorial Mediterrània-Eivissa, p. 35.

63 Ramon ROSSELLÓ (1972), «Jurats i mostassafs...», p. 11-12.

64 Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 60.

65 Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 43.

66 El febrer de 1391 havia estat elegit jurat Bonanat Comes (encara que amb un altre sistema) i es posava èmfasi en el fet que no podria optar a aquell ofici perquè devia bastants diners, que ja devia el seu pare vint anys enrere. ARM, LC, AH-61, 4r.

67 Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 47-49.

68 Pau CATEURA (2000-2002), «Municipi i monarquia...», p. 37.

69 Guillem MORRO (2012), *Història de les dissensions civils...*, p. 47-53.

el perdó als revoltats i concedí, mitjançant la pragmàtica de Pedralbes (setembre de 1392) un model polític que augmentàs la representació. Segons Santamaría aquest és el moment de tota la baixa edat mitjana en què els menestrals i els forans tenen una màxima representació al Consell General,⁷⁰ que no amaga tanmateix un tarannà autoritari i conduït pel mateix Joan I en persona.

Els membres del consell de la vila de Manacor són 28 consellers (és molt rellevant que s'especifiqui una xifra, sobretot si s'acompanya d'un criteri de paritat o una proporció estricta de les classes representades): 12 de les alqueries i 16 de la vila (8 de la mà major i mitjana; 8 de la mà mitjana, menestrals, i de la mà menor). El caràcter autoritari del monarca s'entreveu pel fet que ell mateix anomena «a dit» els primers 28 consellers elegits amb aquest sistema. Recordem que acabada la revolta de 1391 el rei havia concedit més representació als forans.⁷¹ Els grans beneficiats: la mà major i mitjana del poble.

El dia de les eleccions és canviat al dia de Sant Tomàs apòstol (3 de juliol)⁷² i per un model basat en la «sort», segurament introduït en algun moment anterior:⁷³ tal vegada es pretenia així que la política no fos controlada sempre per les mateixes persones (vegeu la nota 75). Aquest dia s'elegeixen els jurats i els consellers. L'elecció dels primers es feia posant el nom de cada conseller en un rodolí de cera i dipositant-los en tres bosses depenent del grup al qual pertanguessin. D'aquí s'havia de fer una primera tria⁷⁴ i finalment una «mà innocent» d'un nin de 7 anys havia d'extreure de les tres bosses quatre rodolins, els noms dels quals es convertien en jurats: 2 jurats de les alqueries, 1 de la mà major o mitjana i 1 menestral de la mà mitjana o bé de la mà menor.⁷⁵

En qualsevol cas, el model durà poc temps. El segle XV començaria a Manacor amb un nou sistema més llarg introduït el 1396 per un personatge investit de plens poders i dotat amb el càrrec de virrei, Hug d'Anglesola.⁷⁶

70 Álvaro SANTAMARÍA (1975), «Mallorca en el siglo XIV», p. 178.

71 Álvaro SANTAMARÍA (1975), «Mallorca en el siglo XIV», p. 178.

72 Recordem que abans era dia 1 de gener.

73 El 1391 Bonanat Comes, de qui hem parlat, havia estat elegit amb un rodolí. ARM, LC, AH-61, 4r.

74 Quedaven 8 consellers de les alqueries, 4 de la mà major i mitjana i 4 de la mà mitjana, menestrals, i mà menor. Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 47.

75 El mateix dia eren expulsats 7 consellers del consell (3 de les alqueries, 2 de la mà major i mitjana i 2 dels menestrals de la mà mitjana i de la mà menor) i es cobrien les vacants amb el doble de rodolins de noms de persones que s'haguessin de cobrir en cada estament, incloent-hi els finats aquell any. Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 47.

76 Álvaro SANTAMARÍA (1975), «Mallorca en el siglo XIV», p. 180-181.

Conclusions

Arribats en aquest punt, sembla que a Manacor existiren dues faccions o bàndols que pugnaven pel control de les institucions de la vila. Pareix que estaven capitanejades per les famílies Sureda, d'una part, i Ballester, de l'altra. Eren les persones amb més capacitat adquisitiva de la parròquia, es trobaven normalment enfrontades i tenien suficient influència social com per accedir ells mateixos o els seus afins als principals càrrecs de la vila i així, igualment, controlar el tresor i les finances públiques. No descartem la possibilitat que la influència de la família Ballester s'hagués, en certa manera, alimentat catalitzant les fòbies de determinats sectors socials contra l'hegemonia de la família Sureda de Manacor.

Els principals caps de facció durant el període estudiat eren Salvat Sureda i Arnau Sureda, d'una part. De l'altra, Pere Ballester i Bernat Ballester. Ambdues cases compartien diversos elements rellevants, com la seva dedicació al crèdit, la compravenda i/o lloguer de cereals o pastures, donacions a l'Església, etc. Igualment, el fet de poder mantenir un cavall armat⁷⁷ era també un distintiu del seu poder social. Solien aprofitar la seva influència i renom per intervenir, en alguns casos, en la defensa d'un o altre individu amb qui compartien afinitat.

Els models polítics de 1371 i 1392, que han servit de ventall cronològic en aquest estudi, ens mostren un àmbit institucional molt diferent un de l'altre i que reflecteixen molts canvis i algunes continuïtats: el pas de la votació a mà alçada a la designació per la sort, la clarificació de les proporcions estamentals és més evident el 1392 que el 1371, etc. Es manté, per exemple, la distribució de càrrecs per mans. Queda clar que estam en una fase de trànsit que acaba amb la implantació del model d'insaculació el 1447. En qualsevol cas, el pacte entre els membres del consell devia ser freqüent. Fins i tot, tenia lloc alguna situació de trampa.⁷⁸ En qualsevol cas, reflecteixen algunes claus del control sociopolític.

77 Cal tenir en compte que aquestes famílies ja se situen en el cens de persones més destacades de la vila cap a l'any 1362. Gabriel JOVER i Jerònia PONS (2012), *Possessions, renda de la terra...*, p. 8-9. Vegeu Josep RAMIS D'AYREFLOR (1935), *Estament Militar i prohoms...*, p. 124-136.

78 El 1396 s'imposava una multa de 1.000 lliures a diverses persones perquè havien trencat amb la normativa establerta. Pensem que el jornal aproximat anava a 2,5 sous per dia i per als acusats equivalia a haver d'assumir un cost de 20.000 sous. Ramon ROSSELLÓ (1978a), *Història de Manacor...*, p. 50 i 75.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CATEURA, Pau (1984). «Sociedad, jerarquía y poder en la Mallorca medieval». *Fontes Rerum Balearium*, vol. 7.
- (1985). «El bipartidismo en la Mallorca de comienzos del siglo XV». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol 41, p. 157-170.
- (2000-2002). «Municipi i monarquia en la Mallorca del segle XIII-XIV». *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, núm. 13.
- CHALMETA, Pedro (2008). «El almotacén a través de los *Llibre del mustaçaf*». *Aragón en la Edad Media*, n° 20, p. 203-223.
- EPSTEIN, Stephen R. (2009). *Libertad y crecimiento: el desarrollo de los estados y los mercados en Europa (1300-1750)*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- FURIÓ, Antoni (2010). «La crisis de la Baja Edad Media: una revisión». A: FURIÓ, Antoni (coord.). *Las crisis a lo largo de la historia*. Valladolid: Universidad de Valladolid, p. 13-46.
- IRADIEL, Paulino (2003). «La crisis bajomedieval, un tiempo de conflictos». A: DE LA IGLESIA, José Ignacio (coord.). *Conflictos sociales, políticos e intelectuales en la España de los siglos XIV y XV: XIV Semana de Estudios Medievales. Nájera, del 4 al 8 de agosto de 2003*. Logroño: Instituto de Estudios Riojanos, p. 13-48.
- JOVER, Gabriel; PONS, Jerònia (2012). *Possessions, renda de la terra i treball assalariat: l'illa de Mallorca, 1400-1660*. Girona: Documenta Universitària.
- MONTANER, Pedro (1989). «Las franquicias de una baronía mallorquina: Sant Martí d'Alanzell». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. 45, p. 299-315.
- MORRO, Guillem (2012). *Història de les dissensions cívils a la Mallorca baixmedieval (1350-1550)*. Palma: Documenta Balear.
- PLANAS, Antoni (2014). «La provisión del 13 de diciembre de 1351 reguladora del Gran i General Consell de Mallorca». *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, núm. 24, p. 7-19.
- RAMIS D'AYREFLOR, Josep (1935). *Estament Militar i prohoms amb honors de cavallers de Mallorca de mitjan segle XIV (1332-1362)*. Palma: Estampa d'Amengual i Muntaner.
- ROSSELLÓ, Ramon (1972). «Jurats i mostassafs de Manacor». *Perlas y Cuevas*, 273 (26 de febrer), p. 11-14.
- (1974). *Notícies històriques de Manacor (segles XIV-XV)*. Palma: Gràfiques Miramar.
- (1978a). *Història de Manacor. Segle XIV*. Palma: Gràfiques Miramar.
- (1978b). «Inquisició criminal contra Jaume Llull i el seu cunyat Arnau Gener de Manacor (1385)». *Fontes Rerum Balearium*, vol. 2, núm. 1, p. 161-180.
- QUADRADO, José M^a; URGELL, Ricard (ed.) (2002). *Privilegios y franquicias de Mallorca*. Palma: Conselleria d'Educació i Cultura de les Illes Balears.
- SABATÉ, Flocel (1995). «Les factions dans la vie urbaine de la Catalogne du XIVe siècle». A: SÉNAC, Philippe. *Histoire et archéologie des terres catalanes au Moyen Age*. Perpinyà: Presses Universitaires de Perpignan, p. 339-365.
- SANTAMARÍA, Álvaro (1975). «Mallorca en el siglo XIV». Dins: MASCARÓ, Josep (coord.). *Història de Mallorca, vol II*. Palma: Vicente Colom Rosselló, p. 136-183.
- SANSÓ, Joan Lluís; SANSÓ, Rafel (2008). «Els Ballester: nissaga manacorina». A: *V Jornades d'Estudis Locals de Manacor: el patrimoni cultural de Manacor*. Manacor: Ajuntament de Manacor, p. 155-162.
- SERRA, Jaume (2005). «Un procés per faltes de 1417 i el context de les banderies (Mallorca-Segle XV)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'estudis històrics*, vol. 61.

Les Germanies. Les faccions manacorines

Sebastià Sansó Barceló

Aquest moviment social de caire revolucionari —anomenat *germania* amb la voluntat de manifestar la germanor que havia d'imperar entre els seus seguidors amb la finalitat d'aconseguir els seus objectius— havia sorgit a diverses regions de la península el primer quart del segle XVI, durant el regnat de Carles V, i afectà seriosament Mallorca en general i la vida del nostre poble en particular.

Pel que fa a Mallorca, entre les reivindicacions esgrimides pels agermanats destacaven l'exigència d'una major presència en els òrgans de govern i una defensa davant els abusos nobiliaris. Tot això, fruit del profund malestar de les classes baixes i el creixent enfrontament amb els estaments privilegiats, degut a les crisis econòmiques suportades pel proletariat ja des de segles anteriors, manifestades en les revoltes de 1391 i 1450, tancades en fals.

Es tracta d'una revolta, bàsicament, de caràcter antifiscal i contra la corrupció dels ciutadans i membres dels estaments superiors, titulars de grans propietats a la part forana, els quals se mostraven tossuts a l'hora de contribuir a les talles de les viles que els pertocaven.

D'altra banda, hi havia l'excessiu deute públic que suportava la Universitat del Regne, sense cap possibilitat d'amortitzar-lo, en haver de destinar al pagament dels censals gairebé el 90% de la recaptació dels impostos ordinaris. L'any 1515 els interessos a satisfer als censalistes arribava a les 44.000 lliures (Rosselló & Vaquer 1991, 143-150).

En aquest estat de coses, al crit de «Visca el Rei i qui deu que pagui» els agermanats passaren a l'acció exigint la cancel·lació (Santa Quitació) total dels censals amb l'esperança de minorar les oneroses càrregues indirectes que suportaven.¹

Les dues faccions enfrontades eren:

¹ Segons Rosselló Vaquer (1991, 143), la intenció dels agermanats era amortitzar el capital als creditors però estalviant-se pagar les pensions pendents dels darrers vuit anys.